
Jorma Virtanen

Miten minusta tuli varhaiskasvatuksen lähihistorian tutkija?

Vuonna 1998 julkaisin väitöskirjani *“Esiopetus – koulutuksellisen tasa-arvon sinetti? Oppivelvollisuuskoulutuksen ja esiopetuksen tasa-arvotulkintojen muotoutuminen suomalaisissa koulutusmietinnöissä ja opetussuunnitelmissa 1940-luvulta 1990-luvulle”*. Tutkimuksessa pyrin selvittämään sitä, miten lapsiin kohdistuvia yhteiskunnallisia kasvatusta ja koulutusjärjestelyjä suuntaavat monitahoiset koulutusideologiset ja poliittiset tapahtumakulut. Suomessa esiopetuksen suuntauksista toinen on liittynyt nuorimpien lasten päivähoidon yleisiin järjestelyihin. Toinen suuntaus on seurailut koulutusjärjestelmän maksuttoman opetuksen historiallisia ehtoja. Esiopetus liitettiin peruskouluun ja institutionalisoitiin osaksi koulutusjärjestelmää peruskoululaila, joka hyväksyttiin keväällä 1983. Peruskoululain voimaantulo vuonna 1985 päätti lähes viisitoista vuotta kestäneen esiopetuskokeilun. Peruskoululakia säädettäessä kunnille mahdollistettiin lapsille vapaaehtoisen esiopetuksen organisointi opetusministeriön luvalla ja valtioneuvoston määräämin perustein. Ideologisiin, pedagogisiin ja hallinnollisiin solmuihin kiedotussa esiopetuksessa uusi lainsäädäntö merkitsi tuolloin edistysaskelta. Esiopetusta kehitettiin 1980-luvulla myös opetussuunnitelmallisina ratkaisuin. Silti tehty ratkaisu oli selkeä poikkeama koulujärjestelmälakia valmisteltaessa ja yhtenäiskoulujärjestelmään siirryttäessä ja tehdystä koulutuspoliittisesta linjauksesta.

Ratkaisevan sysäyksen tutkimustyöhön antoi minulle toimiminen Suomen Akatemian tutkijana vuonna 1989. Tästä mahdoli

Tiedekuntien yhteinen tohtoripromootio järjestettiin Tampereen yliopistossa 19.5. 2000.

suudesta olen yhä kiitollinen Jyväskylän yliopistolle, etenkin professori Paavo Maliselle. Väitöstutkimuksen juuret ovat silti pitkälti omakohtaisissa havainnoissa ja kokemuksissa koulutuksen ja varhaiskasvatuksen kentillä.

Tulin syksyllä 1991 Tampereen yliopiston kasvatustieteiden laitoksen palvelukseen tilapäiseksi kasvatustieteen lehtoriksi. Tehtävänäni oli kasvatustieteen opetus lastentarhanopettajan-koulutuksessa, pääasiassa luento-opetus kasvatustieteen useimmilta eri osa-alueilta. Samaan aikaan käynnistin tohtoriopintoni professori Maija-Liisa Rauste - von Wrightin ohjauksessa. Suunnittelemani tutkimuksen aihepiiriin liittyen syntyi tuon syksyn aikana lyhyehkö kirjoitelma "Pienten lasten koulu ja koulutuspolitiikan uusi suunta". Kirjoituksessa tarkastelin esiopetusta, lastentarhatoiminnan vaiheita ja opetustoimen uutta rakenneohjelmaa. Kirjoitus ilmestyi samana syksynä *Kasvatuksessa* (5-6/1991). Esiopetukselle annettuja merkityksiä koulutuksellisen tasa-arvon edistäjänä käsittelevän tutkimuksen yksi keskeinen lähtökohta oli oivallus yhteiskunnallis-historiallisten kysymyksenasettelujen keskeisyydestä kasvatuksen ilmiöiden tutki-

muksessa. Näiden samojen kysymysten merkityksen alkuopetuksen käytännöissä osoitti minulle puolisoni, luokanopettaja Tarja Virtanen. Hänen kanssaan kirjoitin artikkelin J.A. Comeniuksen kasvatustieteen ajattelusta, jonka *Aamulehti* julkaisi sittemmin otsikolla "Leikki kelpaa esikuvaksi koululle".

Tiedekuntaneuvoston vahvistamaan kasvatustieteen tohtorin tutkinnon jatko-opintosuunnitelmaani sisältyi osallistuminen kasvatustieteiden laitoksen järjestämään tutkijaseminaariin, väitöskirjan laatiminen ja tutkimuksen aihepiiriin liittyvien artikkeleiden kirjoittaminen tutkimuksen ohjaajan kanssa tarkemmin sovittavalla tavalla. Ensimmäisen esitelmäni "Koulu, kasvatustieteet ja tasa-arvo" pidin opintoihin kuuluvassa tutkijaseminaarissa keväällä 1992. Kevätlukukaudella 1993 esitin tutkijaseminaarissa paperin "Kuinka tutkia koulutuksellisen tasa-arvon problematiikkaa". Lukuvuoden 1993–94 aikana professori Maija-Liisa Rauste - von Wright ei ollut enää Tampereella, joten seuraavan esitelmäni "Kaksi tasa-arvokasvatuksen maailmaa" pidin joulukuussa 1993 professori Reijo Raivolan tutkijaseminaarissa.

Neuvoteltuani ohjaajani professori Maija-Liisa Rauste - von Wrightin kanssa tutkimuksestani siirryin tutkimustyön edistyessä ja suuntautuessa yhä selkeämmin koulutushistoriallisiin ja -sosiologisiin kysymyksenasetteluihin professori Risto Rinteen tutkijaseminaariin ja -ohjaukseen lukuvuoden 1994–1995 aikana. Saman lukuvuoden aikana järjestettiin Tampereella Nordic Workshop on Early Childhood Education. Tuossa workshopissa pidin esitelmän "Tasa-arvo, laatu ja suomalainen esiopetussuunnitelma" (Equality, Quality and the Finnish Pre-school Curriculum). Professori Rinteen seminaarissa pidin keväällä 1995 esitelmän "Yhtenäiskoulu koulutusmahdollisuuksien tasa-arvoistajana", ja saman vuoden syksyllä seminaarissa esitelmän "Esiopetus ja egalitarismi".

Lukuvuoden 1995–1996 alussa siirryin lastentarhanopettaja-koulutuksen yliopistollistamisen myötä hoitamaan opettajakoulutuslaitoksen varhaiskasvatuksen assistentin virkaa. Lastentarhanopettajien koulutuksen liittyessä osaksi yliopistollista

opettajankoulutusta järjestettiin valtakunnallinen pääjuhla Helsingissä 22.9.1995. Tuon tapahtuman yhteydessä järjestettiin workshop, jonka aiheena oli Esiopetus haasteena varhaiskasvatukselle. Tuossa workshopissa pidin esitelmän “Lastentarhanopettaja esiopetussuunnitelmansa kehittäjänä”.

Lastentarhanopettajien kouluttajien valtakunnallisessa Varhaiskasvatuksen talviseminaarissa Tampereella esittelin keväällä 1996 paperini “Esiopetussuunnitelman muotoutuminen Suomessa vuosina 1966–1996” Se julkaistiin sittemmin *Kasvatuksessa* (4/1996). Samassa seminaarissa toimin Varhaiskasvatus tutkimuskohteena-teemaryhmän puheenjohtajana. Toimitin seminaarista pidetyistä esitelmistä myös raportin koulutusyksiköiden käyttöön.

Lukuvuoden 1997–1998 aikana harjoitin väitöskirjani tutkimusaiheen kannalta tarpeellisiksi kokemiani historian opintoja. Alkuvuoden 1998 aikana olin Suomalais-ruotsalaisessa kulttuurirahaston – Kulturfonden för Sverige och Finland myöntämän apurahan turvin ja opettajankoulutuslaitoksen lastentarhanopettajan koulutuksen myötävaikutuksella Tukholmassa tekemässä tutkimusta yhteensä kaksi viikkoa. Vuonna 1998 valmistui kirjoitus “Esiopetuksen järjestämisen varhaiset vaihtoehdot”, joka julkaistiin *Kasvatuksessa* (3/1998).

Vuodesta 1995 alkaen tutkimustyöni ohjaajana toimi professori Risto Rinne. Ilman hänen koulutushistoriallista ja -sosiologista tietämystään, ystävällistä rohkaisuaan ja paneutumista tutkimukseeni pulmiin ei väitöskirjani olisi luultavasti valmistunut. Esitarkastajina tutkimukseeni perehtyivät professori Airi Hautamäki ja professori Mikko Ojala. Heidän asiantuntevat ja syväiset huomionsa olivat suureksi avuksi väitöskirjan käsikirjoituksen viimeistelyssä.

Risto Rinteen helmikuun lopulla 1998 lähettämä viesti merkitsi käännettä tutkimustyössäni. Hän lähetti tiedokseni Airi Hautamäeltä kyselemänsä vastauksen väitöskirjani esitarkastuksesta: “Seuraava nopeasti toteutettava vaihe on, että menet Anja Savisaaren pakeille väitösnippu kädessäsi ja sanot hänelle, että: 1) ohjaajanasi

olen toiminut minä – siis kustoksenakin, 2) käsikirjoituksesi esitarkastajiksi nimettäisiin apulaisprofessori Mikko Ojala Joensuu yliopistosta ja apulaisprofessori Airi Hautamäki Svenska Social- och Kommunalhögskolanista, Helsingistä, 3) koko juttu saisi mennä mahdollisimman pian seuraavassa tiedekuntaneuvoston kokouksessa, jotta esitarkastajat voisivat virallisesti tarttua toimeensa. Asioista olen jo keskustellut Savisaaren kanssa, joten sen pitäisi olla kunnossa. Aikatauluhan näyttää semmoiselta, että uskoisin sinun voivan paikkailla käsikirjoitustasi vielä kevään kuluessa! Mitä sanot, käykö näin?”

Kävihän se. Kevään aikana viimeistelin käsikirjoitusta. Toisena esitarkastajana toimineen Mikko Ojalan antama lausunto tuli kesäkuun puolivälissä. Lausunnon mukaan olin tutkijana perehtynyt varsin huolellisesti kohteena olleiden vaikeasti hahmotettavien käsitteiden ontologiaan ja konstruoinut tämän perusteella yleisesti ottaen toimivan tasa-arvovaatimusten ja niiden muotoutumisen tulkintakehyksen ajanjaksoina, jotka kattavat maamme koulutuksen kehittämisen lähihistorian merkittävimmät murrosvaiheet. Ajanjaksoihin liittyvä asiakirja-aineisto on monipuolinen ja varsin kattava, jonka pohjalta tutkija on voinut suorittaa systemaattista ja tarkkaa analyysia.

Väitöstilaisuus oli 6. marraskuuta 1998. Kolme päivää väitöstilaisuuden jälkeen vastaväittäjänä toiminut Airi Hautamäki antoi lausuntonsa tiedekuntaneuvostolle. Lausunnon mukaan esiopetusta ei oltu juuri aikaisemmin analysoitu Suomessa eikä liioin muissaakaan maissa käyttäen viitekehyksenä koulutuksen tasa-arvo-käsityksiä, samalla muuhun yhtenäiskoulujärjestelmään vertaillen. Tutkimuksen kasvatushistoriallisesta otteesta huolimatta, väittelijä ei ollut tyytynyt generoimaan käsitteellisiä erottelujaan empiiristä aineistoa läpikäymällä vaan oli “teoreettisesti ambitiivisella” tavalla pyrkinyt myös teoreettisesti johtamaan ja perustelevaan käyttämänsä tasa-arvotaksonomian. Tutkimuksen eittämättömiä ansioita oli huolellinen ja mittava, kiinnostavan ja monipuolisen historiallisen aineiston läpikäyminen ja systemaattinen analyysi, mikä osoit-

ti tutkijan hallitsevan aatehistoriallisen tutkimusotteen. Tutkija oli osoittanut, että hänellä myös oli yhteiskuntatieteellistä yleissivistystä, mikä ei aina ole ollut kasvatustieteelliselle tutkimustoiminnalle ominaista. Koska työ sijoittui kasvatushistorian ja yhteiskunta- ja sosialisaatiokriittisen kasvatustieteellisen tutkimuksen leikkauskohtaan, näin monipuolinen osaaminen olikin välttämätöntä, joskin harvinaista. Vastaväittäjä halusi kiittää väittelijää tärkeän, mutta vähän tutkitun alueen esiin nostamisesta kasvatustieteellisen tutkimuksen marginaalista. Esikoulu oli kaukana tuotannollisesta toiminnasta, mutta sen "presumptiivinen tulos" näkyisi kymmenien vuosien kuluttua.

Väitöstilaisuudestani on kulunut ensimmäinen vuosikymmen. Vapaaehtoiseen esiopetukseen osallistuvat lähes kaikki kuusi-vuotiaat lapset. Esiopetuksen ottaminen oppivelvollisuuden piiriin on noussut nyt ajankohtaiseksi kysymykseksi, paljolti tohtori Pentti Arajärven ja ministeri Astrid Thorsin toimesta. Maahanmuuttajalapsille esiopetuksesta olisi hyötyä esimerkiksi toimivan kaksikielisyyden takaamiseksi. Olisikohan asia järjestettävissä kuitenkin myös ilman oppivelvollisuuden laajentamista?

Kirjoittajan esittely:

Nimi: Jorma Virtanen

Syntymäaika: 3.4.1956

Arvo: kasvatustieteen tohtori

Väitös: 6.11.1998

Kustos: Risto Rinne

Vastaväittäjä: Airi Hautamäki

Väitöksen jälkeinen julkaisutoiminta: Omat opetussuunnitelmat esiopetukseen (2000), Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia (2001), Ongelmasta oivallukseen. Ongelmaperustainen opetussuunnitelma (2003), Esiopetuksen polut ja koulutusjärjestelmän muutos (2009).